

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Родян Марії Володимирівни
«Соціально-філософський аналіз історичного наративу
сучасного суспільства», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук зі спеціальності
09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дослідження наративу в сучасних соціально-філософських джерелах представлено фрагментарно з неоднозначним його розумінням. Тому у дисертації Родян Марії Володимирівни «Соціально-філософський аналіз історичного наративу сучасного суспільства» акцентовано увагу на генетично пов'язаних напрямках методології та філософії дослідження минулого, які розкривають сутність теорії історичного наративу та спроби її модифікації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в соціально-філософському ракурсі осмислено та проаналізовано історичний наратив сучасного суспільства як результат індивідуальної чи колективної ідеалізації, що містить відображену інформацію про реально існуючу емпіричну очевидність. Розв'язання конкретних завдань сприяло досягненню мети, зумовило і підтвердило наукову новизну одержаних результатів.

Дисертація складається зі Вступу, трьох розділів, Висновків та списку використаної літератури.

Відповідно до існуючих вимог, у Вступі розглянуті актуальність дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мета і завдання дослідження, об'єкт, предмет, методологічні основи, наукова новизна, особистий внесок здобувача, практичне значення, апробація результатів, указана кількість публікацій, описана структура та обсяг дисертації.

Перший розділ «Наративна філософія історії в дискурсі соціально-філософської рефлексії» складається з трьох підрозділів: 1.1. «Сучасна теорія історичного наративу. Історичний текст як наратив», 1.2. «Тропологічна стратегія Х. Уайта та її еволюція в контексті розвитку суспільства» та 1.3.

«Співвідношення понять наративу та історичної реальності в методології Ф. Анкерсмита».

Цей розділ присвячений побудові методологічного каркасу дослідження та з'ясуванню змісту основних категорій. Вплив лінгвістичного повороту, який відбувся у філософії, прийшов в теорію та методологію історії через аналітичну традицію. Як аналітична філософія історії, так і постмодерні теорії історичного наративу є результатами повороту до текстуалізму та конструктивізму в історіописанні.

Наративна історія постає як одна з форм історичної свідомості, причому підкреслюється, що наратив – це не лише оповідь, а й певна інтерпретація. Окремо обговорюється (підрозділ 1.2) тропологічна стратегія Хейдена Уайта. Концепція відомого дослідника була не лише реконструйована, але актуалізована та її еволюція в контексті розвитку суспільства.

Історичну реальність з точки зору наративізму не можна відобразити, а можна лише сконструювати. Так, сподіваючись віднайти шляхи, які б дозволили подолати метафоричне підкорення соціальної реальності, Ф. Анкерсміт розробив теорію, яка передбачає можливість отримання безпосереднього досвіду минулого та його відображення, не пов'язаного із тропологією.

В цілому історичний текст давно привертає до себе увагу дослідників. Сьогодні вона часто орієнтована постмодерністською логікою лінгвістичного повороту в методології історії, що надає історичному тексту риси художньої оповіді, ставлячи під сумнів його науковість і істинність.

Також в цьому розділі йдеться про сучасний стан наративістики як методологічної настанови історичної науки з одного боку, жанру філософії історії – з іншого.

Другий розділ «Історичний наратив в контексті формування самоідентичності особистості» складається з підрозділів 2.1. «Проблема пошуку ідентичності в інформаційному суспільстві», 2.2. Історичний наратив

як критерій формування етнічної ідентичності особистості» та 2.3. «Я-нарратив – особлива структура конструювання самоідентичності».

В умовах глобалізації та інформатизації суспільства особливого значення набувають проблеми ідентичності – причому, як ідентичності індивідуальної, так і національної ідентичності. Так, дисертантка відзначає, що етнічність визначається сукупністю загальних ознак у людей і суспільств: володіння мовою, визнання її як рідної; засвоєння культури етносу, вміння її використовувати в повсякденному житті; використання і збереження традицій поведінки і способу життя етносу; самосвідомість приналежності до етносу... Мова та інші символи повсякденної взаємодії стають головними. Разом з цим ми приймаємо, що поширення цих культурних домінант, що впливають на формування етнічності і міжетнічних відносин, відбувається за допомогою просвітницької діяльності (С. 95).

Якщо ж брати індивідуальну ідентичність, то дисертантка звертається до концепції «Я-нарративу». Сутність такого підходу полягає в тому, що самототожність кожної людини, її «Я» залежить від її власної історії як оповідання про себе. Це оповідання важливе навіть не стільки при спілкуванні з іншими (як презентація себе), скільки для власного усвідомлення «хто Я?». При цьому, сам індивід виступає при цьому не лише як персонаж історії, але і як її оповідач, а відтак – і як Інший. Як зауважує дисертантка, створення власного нарративу є свого роду відстороненням від свого Я і поданням його як Іншого. Індивід – це автор, що розповідає історію про самого себе, де він же і є героєм. Розповідаючи історію про своє Я, автор відчужує його і конструює історію його життя як історію Іншого, іншим чином створення подібної розповіді неможливе. Можливість розповіді про себе базується виключно на вмінні подивитися на себе з іншого боку. Також важливо відзначити, що автор і герой постійно знаходяться в діалозі, тобто позиція героя не є суто пасивною щодо автора. Так, відносини автора і героя стають метафорою внутрішнього діалогу людини в процесі конструювання своєї життєвої історії (С. 112).

Дисертантка влучно зауважує, що особистісні аспекти свідомості можуть бути успішно представлені як власні конструкти. Однак уявлення про Я як наратив робить акцент не тільки на соціальну складову (повинен бути той, кому я розповідаю свою історію), але і на індивідуальну активність (я сам створюю свою біографію, свій життєвий наратив). Також слід зазначити, що індивідуальні аспекти свідомості в соціальному конструктивізмі являють собою складну систему, і Я уявляється «багатоголосим», що знаходиться в безперервному діалозі із самим собою (С. 115).

Третій розділ «Концептуалізація трансформацій історичного наративу сучасного суспільства» також складається з трьох підрозділів: 3.1. «Історичний наратив в умовах глобалізації», 3.2. «Історичні травми та травматизація минулого: виклики сучасності» та 3.3. «Український історичний наратив: особливості та специфіка трансформації».

В цьому розділі представлені думки дисертантки щодо сучасного стану історичного наративу та перспектив розвитку наративістики в світовій та в українській науці. Зокрема, вона влучно зауважує: «В епоху глобалізації історія не тільки не потрібна – вона заважає, особливо історія національна. Національні історії і навіть окремі їх осколки в цьому сенсі небезпечні: вони будуються часто-густо на застарілих претензіях до «інших» і вихвалянні «своїх» виняткових достоїнств. Будь-яка нація, якщо повірити на слово її шкільними підручниками, завжди була оточена заздрісними та злісними сусідами, які доставляли їй, талановитій та миролюбній, безліч неприємностей. Принісши нечувані жертви на вівтар справедливості та інших моральних ідеалів, вона, в кінцевому рахунку, у героїчній боротьбі здолала ворогів та відкрила шлях до її нинішнього (або ж очікуваного в самому найближчому майбутньому) розквіту» (С. 137). «Виходом» з цієї ситуації є поява квазіісторій, коли люди починають ототожнювати себе з хоббітами, ельфами, або іншими персонажами вигаданих світів (С. 144 та наст.).

Вже те, що дисертантка ставить питання такого гатунку, свідчить про те, що вона сама володіє високим рівнем історичної рефлексії. Тому цілком

очікувано вона звертається до *trauma studies* – досліджень травматичної пам'яті, які отримали актуальність починаючи з другої половини ХХ століття.

Закономірним є й звернення Родян М. В. до проблематики українського історичного нарративу. І тут вона звертає увагу на нові підходи до створення українського історичного нарративу. Класичні нарративи М. Грушевського та О. Субтельного розглядають українську історію в телеологічному напрямі боротьби українців за свою національну державу. Ті верстви населення і ті постаті, які безпосередньо не брали участь у таким чином зрозумілому історичному процесі, або взагалі не брались до уваги, або їм відводилась роль «зрадників» та «колаборантів». Спроба вписати в українську історію історії інших народів, які жили та живуть на території нашої держави, спроба показати історії України багатомірною та більш об'ємною, ніж це зазвичай прийнято серед вітчизняних істориків, здійснив П. Р. Магочій. Як зазначає дисертантка, він зумів написати історію України не тільки довшу, але й значно повнішу, ніж О. Субтельний, знайшовши в ній місце особам і подіям, яких у традиційному нарративі не було, хоча вони вельми важливі для розуміння минулого й теперішнього України (С. 170).

Кожен з трьох розділів дисертації завершується висновками, а наприкінці йдуть загальні висновки до тексту. Обґрунтованість і достовірність висновків, положень та рекомендацій підтверджуються тим, що всі матеріали, включені в текст, взаємозалежно підкоряються єдиній логіці дослідження, аргументовані та доведені. Професійне володіння дослідницьким матеріалом надало авторці можливість органічно та логічно його структурувати. Структура кваліфікаційної праці чітка, теоретично та методично виправдана.

Розроблені в кваліфікаційній роботі ідея, зміст, висновки дослідження можуть бути корисними для філософських та соціокультурних досліджень феномена сучасного суспільства на матеріалі вітчизняної і зарубіжної культури в майбутньому. Результати, отримані в ході даного дослідження, можуть бути використані в формуванні нових стандартів освіти, у навчальних курсах з філософії та соціальної філософії.

Завершує дисертацію список використаної літератури, який сформовано за Harvard Referencing System (HRS) та містить 210 найменувань, з них 75 – англійською мовою.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, слід назвати і деякі його недоліки:

1. Дисертантка між іншим згадує, що існує «велика кількість історичних досліджень, що не витримують критики з точки зору академічного знання, але затребувані сучасною дійсністю» (С. 96-97), але, як на мене, вона звертає недостатню увагу на те, що в епоху інформатизації просто не міг не мати розповсюдження «нарратив аматорів». Сенсаційним версіям історії широкий загал схильний пробачати недостатню аргументованість, а то й явну фейковість, між тим, як серйозні дослідження часто сприймаються як «сухі» та «нудні». Хотілося б почути від дисертантки її версію того, яким може бути майбутній історичний нарратив та майбутня історична наука в цілому.

2. Весь другий розділ дисертації присвячений проблемам ідентичності, але я не знайшов в ньому згадку про ієрархію ідентичностей та можливий конфлікт між ними, особливо зважаючи на те, що такий конфлікт можливий не лише на рівні окремої особистості, а й на етнічному рівні.

3. Загалом дисертація написана дуже грамотною мовою, але іноді мають місце технічні помилки або навіть повтори (наприклад, на сторінках 114-115 та 126 продубльований один і той же абзац «*Я*-нарратив являє собою...»).

Вищезазначені зауваження мають здебільшого дискусійний характер, що свідчить про складність та різноплановість проблеми та на загальну позитивну оцінку не впливають, не знижують його високий науковий рівень. Це не знімає об'єктивної цінності, соціальної значущості і позитивної оцінки кваліфікаційного дослідження Родян М. В., яке є самостійним і показує, що здобувачці властиві високі навички наукової аргументації та дослідницької роботи. Мова і стиль дисертації відповідає вимогам до робіт наукового характеру.

Все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що кваліфікаційне наукове дослідження Родян Марії Володимирівни має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Список використаних джерел містить літературу останніх років, що зі свого боку вказує на її відповідність сучасним реаліям соціального буття. Матеріал кваліфікаційної роботи відображений у чисельних публікаціях, окремі ідеї неодноразово обговорювалися на наукових конференціях. Розділові висновки, а також загальні висновки кваліфікаційної роботи відповідають поставленим цілям і відображають досліджувану проблему. Автореферат відповідає змісту дисертації.

Вважаю, що кваліфікаційна робота Родян Марії Володимирівни «Соціально-філософський аналіз історичного нарративу сучасного суспільства» відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій, зокрема «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. та Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 р., а її авторка Родян Марія Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,
 доктор філософських наук,
 професор, завідувач кафедри
 соціально-гуманітарних дисциплін
 Дніпропетровського державного
 університету внутрішніх справ

Олексій ХАЛАПСІС

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:

Проректор Дніпропетровського державного
 університету внутрішніх справ
 доктор юридичних наук, професор,
 Заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО